

„Játék” a dezillúzióval

DOBAI PÉTER KÉT KÖNYVÉRŐL

A prózaíró Dobai Péter különösen vonzódik a csapdaszerűen zárt helyzetekhez. Azokhoz, melyekben a hősök arra kényszerülnek, hogy kiméretlenül, illúziótlanul számot vessenek életük távlataival, értelmével, vágyakkal és reményekkel: a „hogyan tovább?” feszítő, olykor nyomasztóvá váló, döntésre készítő kérdésével. E szigorú következetességgel megszerkesztett szituáció a regények s a novellák többségének közös jellemzője. A *Csontmolnárok* önemésztő, mert légüres térbe kényszerült, a meghasonlottság rettenetével szembenéző-viaskodó, kiutat kereső emigránsai, vagy a *Tartozó élet* szüntelen falakba ütköző Kelemen Kristófja egyaránt a szituáció foglyai. Belső vívódásai, filozofikus mélységeket is fölillantó helyzet- és önelemzéseik — művészileg hitelesen — a fenyegetett személyiség adekvát lélektani reakciói. Az objektív és szubjektív körülményekből fakadó introverzió, amint erre a korábbi kritikák is fölfigyeltek, kitűnő lehetőséget teremt a széles körű műveltségen nyugvó világkép nagyívú gondolatainak *közvetlen* kifejtésére, esszyszerű betétek gyakori applikációjára — a mű szerkezeti arányainak veszélyeztetése nélkül. A regények sorjázó erényei a novellák értékelésének mércéjét is magasra állítják. E viszonyítás fényében válhat világossá: egyenrangúak-e Dobai műfaji változatai vagy hierarchiába illeszkednek?

A novellákat — hasonlóan a regényekhez — zárt szituáció és intenzív gondolatosság jellemzi. A műfaji metamorfózist az alkotói módszer, szándék változatlan-sága kíséri, eszmeiség és esztétikum összhangjának megteremtése ezért válik különösen komoly művészi erőpróbává. Mert a poétikai változás révén módosultak az elvont eszmék kifejtésének lehetőségei, a novellák méretei, belső arányai szükség-szerűen igénylik a feszesebb szerkesztést, az áradó gondolatok szelekcióját, a lendületes dikciót. A novellákban testet öltött gondolatok, az intellektus középponti szerepe a kibomló eszmerendszer minőségének, immanens összefüggéseinek, a társadalmi valósághoz fűződő viszonyának értelmezésére készlet. Mert meggyőződésünk, hogy a formálódó művészi karakter sajátossága elsősorban éppen e szuverén igényű, filozófiai iskolázottságot is megcsillantó eszmeiségben, az intellektualizmus következetes érvényesítésében rejlik.

A novellák — első pillantásra szembetűnő — tanúsága szerint az emberi kapcsolatok lényege, szerkezete és minősége Dobai Péter figyelmének is centrális területe. Az emberek közötti elemi viszonyok tartalmának változása, az individuumok elszigetelődése, a közösségi lét látszattá üresedése napjainkban számtalan író egybevágó élménye, különböző értékű alkotások ihletője. Dobai írásainak megkülönböztető jegyét nem a szemlélet illúziótlan-sága, hanem inkább mélysége, összetettsége és következetessége adja. Az emberi kapcsolatok természetrajza Dobai novelláiban tágabb gondolatkörök, élmények és szándékok foglata: az értelmes élet, a hiteles modus vivendi esélyeinek és korlátainak föltárását hozza magával. Az oltalmat nyújtó, megtartó emberi kapcsolatok iránti fölfokozott vágyak mélyén szorongások rejlenek: a meghasonlott hősök feszült társkeresése, kételyeket, bizonytalanságot sejtető, szélsőségesse fokozódó önelemzése a konvencionális értékrend, magartás-eszmények megingására, tisztább élet, igazabb kapcsolatok intenzív igényére vall. Idősek és fiatalok egyaránt a magánélet belterjes viszonyainak kibogozhatatlan hálójában vergődnek, életük nem egyéb, mint születő majd végzetszerűen fölbomló, vágyakban élő és megvalósuló, de nyugvópontra soha nem érő kapcsolatok lehangelő sorozata. Az olykor halványan megvillantott nemzedéki ellentét, mely a lényeg helyett csak a felszínre képes láttatni, azt sugallja, hogy a fiatalok más típusú, őszintébb, illúziók nélküli életre törekszenek (például *Szövegetek*). De a konvenciókkal való radikális és totális szakításuk még kuszáltabb, ellentmondásosabb viszonyok-

hoz, kétes értékű életstílushoz vezet, tüntető individualizmusuk, kivonulásuk a társadalomból eleve elzárja őket az igazi emberi értékek kialakításának esélyétől, egyedüli, természetes közegétől. Önkéntes emigrációjuk kellően nem motivált, inkább extravaganciának tűnik. A *Szövegetek* semmittevő ifjúja szerint: „A magyarázat az lesz, ahová megyek.” Oppozíciójának választott módja viszont mintha azt sejtetné: nem jut túlságosan messzire...

A kibomló sorsok ziláltsága nem egy nemzedéki méreteken érvényesülő változás, nem a magatartás és szemlélet megújódását, belső megtisztulását kísérő átmeneti állapot szülötte, hanem általánosnak tűnő, filozófiai síkon is kifejtett végzet megjelenítője. A kapcsolatok széthullása vagy nyugtalanító felszínessége az emberi természet törvényszerűvé emelkedő korlátainak szomorú következménye. „Nehéz emberi kapcsolatokat kötni. Nem vagyunk képesek a másik helyébe képzelni magunkat” — gondolja az *Alapműveletek* hőse, híven kifejezve Dobai vívódásokat rejtő, bizonyosságért perlekedő szkepszisét. Vagy más metszetben, egy költemény komor tanulsága szerint:

„az ember időközben és végül
bemocskol minden kapcsolatot —
úgy látszik nem vagyunk képesek
lát ni mások ban magunkat...”

(Egy arc módosulási, XCIII.)

Valóban: Dobai arctalan, mert szinte kizárólag gondolataikkal jellemzett figurái végtelenül magánosak, életük félelmetesen sivár, egyetlen tartalmas emberi kapcsolatuk sincs, misztifikált szubjektumuk falai ledönthetetlenek. A „létmagány” dermedtségét a szerelem, elsősorban a szeretkezés tűnő pillanatai oldhatják, az erotika ezért is válhat novellák, versek uralkodó motívumává: „létezésünk egyetlen dokumentuma — egymás előtt — és egymást elhagyva is —: a szerelem — az erotika — a másik meztelensége a *miénkben*” (LXXIX.). A novellák tudatos alakításra valló dikciója közvetlenül is utal az egyén elszigeteltségére: valódi párbeszédék helyett áldialógusok követik egymást, kiemelt szerepet a belső monológ, a hallgatás és a csend kap, a kommunikáció hasztalanságát sugallva. Novellákban és versekben egyaránt fölbukkan — szorosan kapcsolódva a lélek magánosságának élményéhez — a verbális nyelv szegényességének, aggasztóan korlátozott kifejező erejének gondolata. A tudat finom rezdüléseit, bonyolult folyamatait, az emlékezet és képzelet árnyalatait a köznapiságban devalvált nyelv nem képes maradéktalanul kifejezni. Dobai stílusának elvontsága, fogalmi tisztasága, az áramló érzések és gondolatok mikroszkopikus részletezése e nyugtalanító fölismerés természetes reakciója, komoly művészi hozzáadéka.

Dobai fiatal hősei a világtól elzárkózva próbálják meghatározni életük célját, értelmét, e szituáció a spekulatív gondolkodásnak kedvez. A novellákból kibomló dezillúzió többnyire nem képes az emberi természet, a társadalmi valóság és hiteles modus vivendi mélyebb összefüggéseit megragadni: újabb, noha ellenkező előjelű illúziót szül.

Az *Egy arc módosulási* című verseskötet mintha az egyik novellahős szándékát váltaná valóra: „Talán ha megnéznék a régi fényképeket, tisztázhatná a képzelet és az emlékezet között húzódo határokat. Arra gondolt, amire már sokszor: a régi fényképek a csillagok fekete-fehér hátterét adják azoknak az arcoknak és alakoknak, amelyek egy pillanatra — egy tűhegy csúcsán — úgy maradtak, ahogy éppen léteztek, ahogy éppen megjelentek, és *olyannak* látszottak” (*Gótika*). Novellák és versek genezisének szinkronjáról igen gyakori átfedések, képek, motívumok, fordulatok szó szerinti egyezései tanúskodnak gondolatok és érzések szembevető hasonlóságára, egyben a műfaji határok következetes föloldására utalva. A kötet verseiben szinte maradéktalanul visszatérnek a novellák legátfogóbb eszméi, csupán arányai módosultak.

Megfakult, olykor „életlen alulexponált bemozdult”, régi fényképek alkotják e

költemények közvetlen élményforrását, a lírai helyzetet folyvást a nosztalgiával átszótt emlékező attitűd határozza meg. A továtúnő, de a jelent, a magatartás és öntudat karakterét determináló múlt földidézése Dobai — többnyire önmegszólító típusú — verseiben a könyörtelen pusztulás, a semmibe hullás kegyetlen törvényét, a lét-nemlét föloldhatatlan antinómiáját asszociálja. Az objektív idő — kiemelt szerepet kapó — vissza nem fordíthatósága, az élet egyszeriségének kinzó tudata, a pillanat visszahozhatatlansága a filozofikus töltésű rezignáció elsődleges forrása:

*„mikor kezdődik egy pillanat?
amikor máris éled
a másikat!
amikor az egész élet
alig egy gondolat!”*

(X.)

Az emlékképek időrendbe illeszkednek, kontinuitásuk mintha valóban egy „arc módosulásait”, a személyiség belső fejlődéstörténetét tárná elénk. De a költeményekből csupán egy áltörténet bontakozik ki, hiszen a fényképeket, az „eltűnt idő” sorjázó dokumentumait a jelenbeli öntudat értékeli-értelmezi — a szituációk, évszámok változását a szemlélet állandósága kíséri. A kötet bevezetőjének paradoxonja szerint: „Semmi sem emlékezzünk. Amikor emlékezzünk, akkor is élünk, nem emlékezzünk az emlékeinkre, csak élünk, nincs máskor és máshol. Életünk van, nincs emlékezetünk.” Ezért is válhat a múlt fölelevenítése a jelenbeli öntudat élményeinek és eszméinek összegzésévé.

A kibomló számvetés mélyen tragikus: „mint a hullámok — mi is mindent elveszítettünk...” (IV.). Kozmikus veszteségtudat, tört hitek, széthulló kapcsolatok, magánosság, létbizonytalanság, szorongás, a „kivont kések őszének” dermedtsége — íme az elkészített leltár szomorú végeredménye. A költemények némelyike József Attila-i bánatot idéz: a „maradj infantilis!” parancsa az öntudatlan létezés, a *gyermeki mérték* iránti elemi vágyat rejti, a „valóság botrányával” illúziótlanul szembenéző öntudat osztályrésze — szüntelen gyötrődés. S a remény: „hazudozó fantom” csupán.

„Az Elveszett Paradicsom mítosza kevés, mert a reményen és a lehetőségen nyugszik. Kell az a Paradicsom is, ami lehetetlen, amire folyton készülni kell” (*Alapműveletek*). Az „Elveszett Paradicsom mítosza” azonban felelősségre, az élet minőségének szolgálatára, az emberben rejlő esélyek kiteljesítésére int. (A *Játék a szobákkalt* a Szépirodalmi, az *Egy arc módosulásait* a Magvető adta ki 1976-ban.)

BALOGH ERNŐ

Spiró György: História

Mit jelent Spiró György számára a hangsúlyos cím, a cím mögötti fogalom? *Üzenet* című versének első sorai némileg választ adnak a kérdésre:

*Levetkőzni a múltat és kivetni minden gondolat-koloncot
emléktelenné válni pusztá semmivé eltűntekért lebegni rezzenetlen*

Születésünk után mintha finomra tekercselt múmiaként tipegnénk a lét észrevétlen időterében minden megtett lépés múltunkat hizlalja és jövőnket fogyasztja, s a kettő pillanatonként változó varrata a jelen. A ránkrétegződött múlt tulaj-